

Prof. MUDr. Jan Štěpán, DrSc. sedmdesátníkem

Nikdo z klinických biochemiků ani osteologů by si nepředstavil, že čas tak rychle utíká při pohledu na jednoho ze svých předních představitelů. Profesor Štěpán letos v červenci oslavil své jubileum v kruhu rodiny. V tichosti a bez zvláštních oslav, jak je jeho zvykem. Je to rysem vědce, který nepravě po medailích a poctách, ale po dalším kousku poznání, k němuž se probíjí celý život obrovskou pílí a mravenčí prací. Právě proto bychom si měli připomenout alespoň v úryvcích jeho životní milníky.

Narodil se v Kolíně a po maturitě po krátkém zaměstnání v dělnické profesi, pak vystudoval fakultu všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze „cum laude“. Věnoval se biochemii v I. ústavu pro chemii lékařskou a soudní, odkud v roce 1975 přešel jako vědecký pracovník do Laboratoře pro endokrinologii a metabolismus III. interní kliniky. V roce 1976 obhájil kandidátskou dizertační práci týkající se mechanismu hyperfosfatemie u obstrukčního ikteru, v roce 1979 složil atestaci z klinické biochemie I. a II. stupně a intenzivní studium isoenzymů alkalické fosfatázy u osteoporózy vedlo k doktorské dizertační práci v roce 1986. Pak následovala habilitace (1991) a jmenování profesorem (1996).

Jeho vědecká dráha přinesla přes 300 publikací, zejména v zahraničních časopisech, což dokládá vysoká citovanost a Hirschův index 30. Je autorem řady monografií, z nichž publikace věnované osteoporóze mu přinesly světový vzhlas. Profesor Štěpán se stal členem mezinárodních společností (International Bone and Mineral Society, American Society for Bone and Mineral Research, European Calcified Tissue Society, WHO Osteoporosis Study Group či European Foundation for Osteoporosis), řady českých společností a získal ocenění doma i v zahraničí. Působil na institucích v Evropě (Německu, Nizozemí či Velké Británii) i v USA (University of Loma Linda, Kalifornie). Spolu s prof. Schreiberem a prof. Kölbelem se stal nositelem státní ceny za objev faktoru podobného digitalisu (1988).

Dovolují si nyní připojit aspoň krátkou osobní vzpomínku. Když jsem skládal přijímací zkoušku na Fakultu všeobecného lékařství, v komisi mě zkoušel z chemie pan asistent Štěpán. Po pohovoru mě vyzval, pokud budu mít zájem, abych k němu nastoupil tehdy na I. ústav pro chemii lékařskou a soudní. Slíbil jsem, že přijdu po prvním ročníku, neboť nevím, co mě v prvním ročníku čeká. Nastoupil jsem pak do laboratoří ústavu v Kateřinské ulici, kde jsme pracovali na metodě separace mitochondriálního a cytosolového isoenzymu aspartát aminotransferázy a možnosti jejího využití v klinické diagnostice stupně postižení hepatocytů. Od prvního okamžiku jsem poznal člověka, který mi imponoval svým přístupem k práci a k výzkumu. V roce 1975 odešel z ústavu na III. interní kliniku, kam dostal nabídku pro svou orientaci na isoenzymy alkalické fosfatázy. Jednalo se samozřejmě o využití hodnocení kostního isoenzymu v diagnostice osteopatií a později i dalších onemocnění, která byla provázena aktivací osteoblastů. Neváhal jsem ani na okamžik a přešel jsem s ním do Laboratoří pro endokrinologii a metabolismus, o níž jsem sám mnoho slyšel a měl k ní velkou úctu. Pan asistent Štěpán se stal mým vzorem. Pracovali jsme tehdy v úzké pracovní skupině pana asistenta Broulíka, kam se na stůl vešel fotometr Eppendorf a vedle toho zbylo místo na několik stojánků se zkumavkami. Všichni tři jsme se tam najednou nevešli, takže jsem

tam docházel jen ve vyhrazeném čase. Později se pan asistent Štěpán přestěhoval do samostatné laboratoře, kde se intenzivně věnoval studiu alkalické fosfatázy, kdežto laborantka paní Míla Formánková zpracovávala moče a stanovovala hydroxyprolin. Zde jsem dostal prostor na jednom laboratorním stole a zároveň pobídka pana asistenta, abych se podíval na možnost stanovení isoenzymů amylázy. Pak se odvíjelo krásné období, kde jsem mohl poznat styl jeho práce. Mnoho nemluvil, oba jsme pracovali beze slova na svých analýzách. Často jsme zůstávali do večerních hodin a jako poslední jsme pak odcházeli z laboratoří. Tady jsem získal školu – je třeba zpracovat materiál, získat řadu výsledků, při neúspěchu opakovat ... a postupně se dostat ke zpracování a naučit se vytvořit text vlastního odborného sdělení. V průběhu tohoto řetězce není třeba mnoha slov, ale bezprostřední příklad pana asistenta nepotřeboval vysvětlení. Dostal jsem od něho základní zásady vědecké práce. Dnes bychom řekli zásady, které by si měl osvojit každý doktorand. Metoda na stanovení isoenzymů amylázy se stala československým patentem. I to bylo zásluhou pana asistenta. Ale jeho laboratoř již tehdy vytvářela kořeny k budoucímu osteocentru.

Pan asistent zejména v prvních letech působení na klinice pracoval i na lůžkovém oddělení, a poznal tak potřeby klinické práce, kterou měl velmi rád. Věnoval se s velkým zaujetím a citem svěřeným pacientům. Jeho další práce se pak zaměřila na osteoporózu a s ní jsou již spojeny počátky osteocentra, které založil. Bylo to jedinečné propojení klinické práce, zejména ambulantní, s využitím zobrazovacích metod (denzitometrie kostí) a biochemické laboratoře, která přímo navazovala na klinická a zobrazovací vyšetření. Opět byl vedle výzkumného pracovníka velký učitel. Obklopoval se mladými absolventy, kteří s ním vytvářeli jedinečné pracovní prostředí propojující vědu s klinickou praxí a pedagogickým procesem. Ne všichni byli schopni vydržet v plném nasazení, jak to vyžadoval učitel. O to více však hovořily výsledky a vytvoření osteologické Štěpánovy školy. Ty se promítly do celostátního měřítka a povědomí české osteologie.

I po odchodu profesora Štěpána z III. interní kliniky do Revmatologického ústavu zůstává v laboratořích a osteocentru jeho nesmazatelná stopa. Je to stopa poctivé práce, která nebyla ohraničena časem a jejímž prostřednictvím pracovníci dosáhli významných vědeckých hodnot. Na to nemůžeme zapomenout.

Chtěl bych proto, milý Honzo, využít této příležitosti, abych Ti poděkoval za to, co jsem od Tebe získal – vztah k intenzivní vědecké práci, školu pedagogiky ... Ale to by bylo málo. Tvoje charakterové vlastnosti a něco, co se nemusí sdělovat ústně, ale co vyzařuje z člověka, a záleží na druhém, aby to pochopil a aby se dále něčemu naučil. Je to vlastností jen některých osobností. V tobě se pojí právě ty prvky, které vytvářejí osobnost profesora Univerzity Karlovy, na níž může být Alma mater hrdá. Víím, že přitom mávneš rukou ve skromnosti, která je Ti vlastní. A já Tě dovedu pochopit. Přeji Ti hodně zdraví do mnoha dalších let, uspokojení z další tvůrčí vědecké práce a též mnoho hezkých chvil ve tvém rodinném kruhu.

Jan Škrha